

УДК 355.58(07)

Кирило Пасинчук,
доцент кафедри економіки та управління
Академії пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ФАХОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ» МАЙБУТНЬОГО ПРАЦІВНИКА СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

У статті розглядається основний зміст понять «компетенція», «компетентність», «фахова компетентність», які активно досліджуються в сучасній науці. Здійснено аналіз поглядів провідних вітчизняних та зарубіжних науковців. Розглянуто різні підходи до трактування поняття «компетентність»: як здатність застосовувати знання та вміння; як спроможність кваліфіковано провадити діяльність; як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби та інші. Досліджено визначення «фахової компетентності» майбутнього працівника служби цивільного захисту, проведено аналіз співвідношень понять «компетентність» та «компетенція», які з різних точок зору або ототожнюються, або визнаються підпорядкованими. Визначено компетенції як еталон досвіду дій, знань, умінь, навичок, творчості, емоційно-ціннісної діяльності, а компетентність як рівень досягнення вказаних компетенцій.

Ключові слова: компетенція, компетентність, фахова компетентність, ключова компетенція, освіта, знання, вміння.

В статье рассматривается основное содержание понятий «компетенция», «компетентность», «профессиональная компетентность», которые активно исследуются в современной науке. Осуществлен анализ взглядов ведущих отечественных и зарубежных научных работников. Рассмотрены разные подходы к трактовке понятия «компетентность»: как способность применять знание и умение; как возможность квалифицированно осуществлять деятельность; как способность успешно удовлетворять индивидуальные и социальные потребности и другие. Исследовано определение «профессиональной компетентности» будущего работника службы гражданской защиты, проведен анализ соотношений понятий «компетентность» и «компетенция», которые с разных точек зрения или отождествляются, или признаются подчиненными. Определены компетенции как эталон опыта действий, знаний, умений, навыков, творчества, эмоционально-ценностной деятельности, а компетентность как уровень достижения указанных компетенций.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, профессиональная компетентность, ключевая компетенция, образование, знание, умение.

The article observes the essential content of the concepts of «competence», «expertness», «professional expertness», which are investigated in contemporary science. The article analyzes the views of leading native and foreign scientists, also it examines different approaches to the interpretation of the concept «competence», as an ability to use one's knowledge and skills, as an ability to act skillfully, as an ability to satisfy individual and social problems. The article examines the denomination of a notion of «professional expertness» of a future worker in the civil protection office, it analyzes correlation of the notions, such as «competence» and «expertness», that on the one hand can be identified, and on the other hand can be distinguished as subordinate. Competences are pointed out as the standards for an action, knowledge, abilities, skills, creative work, emotionally-valued activity, and the «expertness» is known as a level of achievement in competences.

Key words: *competence, expertness, professional expertness, key expertness, education, knowledge, skills.*

Сьогодні, як ніколи раніше, швидко змінюється світ. Загальноцивілізаційні тенденції впливають на всі сфери життєдіяльності людини і суспільства. До таких тенденцій В. Кремень відносить глобалізацію та перехід людства від індустріальних до науково-інформаційних технологій, в контексті яких конкурентність, змагальність, суперництво держав набуває глобального, загальнопланетарного характеру, а розвиток особистості стає показником рівня прогресу кожної країни [13].

Система професійної підготовки фахівця служби цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) містить процес засвоєння знань і вмінь, якими йому необхідно оволодіти та застосовувати у подальшій практичній діяльності. Зростаючі вимоги до підготовки фахівців (зокрема, за напрямом «Пожежна безпека») вимагають постійного оновлення навчально-виховного процесу. Актуальність проблеми формування професійних знань та вмінь майбутніх працівників цивільного захисту зумовлена тим, що умови роботи ДСНС України вимагають значної кількості професійних якостей, які дозволяють їм приймати ефективні рішення у надзвичайних ситуаціях, наприклад, під час виникнення пожеж, катастроф, стихійних лих, коли йдеться не тільки про оптимальне використання матеріальних і фінансових ресурсів, а, насамперед, про життя людей, у тому числі й дітей.

Різні підходи до сприйняття і тлумачення понять «компетентність» та «компетентністний підхід», очевидно, пов'язані з особливостями суспільно-економічного розвитку кожної держави, національними традиціями, притаманними кожному народові особливостями формування і розвитку системи освіти. Такі дослідники, як А. Андреев, О. Заблоцька, Т. Кобильник, А. Присяжная вважають, що компетентністний підхід

означає поступову переорієнтацію домінуючої освітньої парадигми з переважаючою трансляцією знань на створення умов для опанування комплексом ключових, загальногалузевих та предметних компетенцій, тобто у зміщенні кінцевої мети освіти зі знань на компетентність [1; 8; 11; 22].

Проблема формування компетентного фахівця знаходить своє відображення у таких українських науковців, як Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, С. Раков, О. Савченко, а також російських: В. Адольфа, Є. Бондаревської, В. Введенського, І. Зимньої, І. Ісаєва, Н. Кузьміної, А. Маркової, Н. Нацаренус, А. Хуторского.

Вивчення психолого-педагогічної літератури, дисертаційних досліджень, аналіз матеріалів конференцій, досвіду підготовки кваліфікованих фахівців служби цивільного захисту дозволили виявити таке: перед вищими навчальними закладами ДСНС України постало важливе завдання – виховати і підготувати майбутніх працівників служби цивільного захисту, які могли б активно включитися в якісно новий етап розвитку сучасного суспільства.

Аналіз стану наукової розробки проблеми свідчить, що вітчизняна науково-педагогічна теорія у зазначеній сфері досліджень ще не відповідає вимогам часу. Отже, основною метою даного дослідження є науково-педагогічний аналіз розвитку і тенденцій у сфері підготовки кадрів служби цивільного захисту в Україні, виявлення позитивних здобутків та особливостей у змісті та формах організації діяльності галузевих вищих навчальних закладів, що сприяють їх входженню в світовий освітній простір.

Компетентність у перекладі з латинської (*competentia*) означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід [27]. Компетентність працівника – це ступінь його кваліфікації, яка дозволяє успішно вирішувати задачі, що стоять перед ним [28]. Одним із актуальних завдань сьогоденної освіти є підвищення її якості, відповідно і мета освіти почала співвідноситись з формуванням ключових (основних, головних) компетентностей, які вона має засвоїти. Поряд із поняттям «компетентність» наразі використовується поняття «компетенція». Теоретичний аналіз проблеми формування фахової компетентності працівників служби цивільного захисту потребує уточнення категорій «компетентність» та «компетенція». Розглянемо, в чому основний зміст поглядів провідних науковців на ці два поняття.

Зокрема, О. Овчарук стверджує, що переважна кількість педагогів переконана в необхідності «...визначити, відібрати та ґрунтовно ідентифікувати обмежений набір компетентностей, які є найважливішими, інтегрованими, ключовими» [18]. Ключові компетентності повинні сприяти досягненню успіхів у житті, підвищенню якості суспільних інститутів, відповідати різним сферам життя.

На думку експертів країн Європейського Союзу, під поняттям

«компетентність» розуміють здатність застосовувати знання й уміння, що забезпечує активне застосування навчальних досягнень у нових ситуаціях. Дане поняття трактується як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, що застосовуються у повсякденні. Компетентність – поняття, що логічно походить від ставлень до цінностей та від умінь до знань.

Згідно з означенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI)) поняття «компетентність» визначається як спроможність кваліфіковано провадити діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому це поняття містить набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або певній діяльності.

На думку російських дослідників С. Шишова та В. Кальнея, компетентність – це здатність (уміння) діяти на основі здобутих знань, можливість здійснення самостійної діяльності, яка містить такі аспекти:

- готовність до цілепокладання;
- готовність до оцінювання;
- готовність до дії;
- готовність до рефлексії [10].

Згідно з позицією А. Хуторського [27], компетенції – це, насамперед, замовлення суспільства до підготовки його громадян.

Автор визначає поняття «компетенція» з освітньої точки зору як «...готовність учня використовувати засвоєні знання, навчальні вміння і навички, а також способи діяльності в житті для вирішення практичних і теоретичних завдань». Також наводить таке тлумачення: «...здатність до здійснення практичних діяльностей, що вимагають наявності понятійної системи і, отже, розуміння, відповідного типу мислення, що дозволяє оперативно вирішувати виникаючі проблеми і завдання». Ще одне визначення: «...компетенція – це загальна здатність, заснована на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, які набуто завдяки навчанню». Як підсумок, компетенція – це не тільки індивідуально-психологічна особливість, але й загальна якість, стандартизована для багатьох індивідів, що вводиться як загальна норма.

Розглядаючи поняття компетенцій в контексті освіти, А. Хуторський використовує поняття «освітня компетенція» – вимога до освітньої підготовки, виражена сукупністю взаємопов'язаних смислових орієнтації, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня по відношенню до певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно і соціально значущої продуктивної діяльності. Відповідно до поділу змісту освіти на загальний метапредметний (для всіх предметів), міжпредметний (для циклу предметів або освітніх областей) і предметний (для кожного навчального предмета) дослідник [27] пропонує трирівневу ієрархію

компетенцій:

- 1) ключові компетенції – належать до загального (метапредметного) змісту освіти;
- 2) загальнопредметні компетенції – відносяться до певного кола навчальних предметів і освітніх областей;
- 3) предметні компетенції – часткові по відношенню до двох попередніх рівнів компетенції, мають конкретний опис і можливість формування в рамках навчальних предметів.

У дослідженнях С. Ракова знаходимо визначення компетенцій як еталону досвіду дій, знань, умінь, навичок, творчості, емоційно-ціннісної діяльності, а компетентність передбачає рівень досягнення особистістю вказаних компетенцій [23].

Згідно з дослідженнями, які проводить І. Зимня [10], трактування самих понять «компетенція» і «компетентність» залежить від того, як визначені ці поняття та їх співвідношення. Автор наводить два варіанти трактування співвідношень цих понять: вони або ототожнюються, або диференціюються. Відповідно до першого варіанта, компетенція визначається як:

1. Здатність робити що-небудь добре чи ефективно.
2. Відповідність вимогам, що висуваються при влаштуванні на роботу.
3. Здатність виконувати особливі трудові функції.

Усі компетентності соціальні в широкому сенсі цього слова, оскільки вони виробляються, формуються в соціумі. Вони соціальні за своїм змістом, вони і проявляються в цьому соціумі:

- ключові – це ті узагальнено представлені основні компетентності, які забезпечують нормальну життєдіяльність людини в соціумі;
- професійні та навчальні компетентності формуються і проявляються в цих видах діяльності людини;
- соціальні (у вузькому сенсі слова) компетентності, що характеризують взаємодію людини з суспільством, соціумом, іншими людьми.

При цьому автор відзначає, що самі ці поняття досить часто тлумачаться вкрай неоднозначно [10].

Згідно з проектом Тьюінг (англ. настройка, регулювання, гармонізація), кінцеві результати навчання формулюються як рівень компетентності, якого повинен досягти студент. Компетентності являють собою динамічне поєднання когнітивних та мета-когнітивних вмінь, навичок, знань та розуміння, міжособистісних, розумових та практичних вмінь та навичок і етичних цінностей. Розвиток цих компетентностей є метою всіх навчальних програм, які ґрунтуються на багатовіковій спадщині знань і розуміння.

При цьому, всі компетентності поділяються на загальні і фахові

(навички, вміння і знання). Коли ми говоримо про загальні компетентності, ми маємо на увазі такі речі як здатність до аналізу і синтезу, загальні знання, обізнаність зі станом справ в Європі та світі, здатність до незалежного мислення, співпраці та спілкування, наполегливість, лідерські якості, здібності до організації і планування. Іншими словами, ми говоримо про якості, які потрібні в багатьох ситуаціях, не тільки в тих, які безпосередньо пов'язані з певною предметною областю. До того ж, більшість із них може бути розвинута, підтримана або зруйнована придатними або непридатними методиками і форматами викладання (навчання).

На додачу до цих загальних компетентностей – розвиток яких, на щастя, забезпечується всіма навчальними програмами – кожен курс навчання, звичайно, намагається розвинути більш спеціальні фахові компетентності (навички, вміння і знання). Фахові навички і вміння являються відповідними методиками і технологіями, які належать численним дисциплінам, відповідно до предметної області.

Фахові теоретичні, практичні або експериментальні знання включають актуальний зміст, тобто спеціальні фактичні знання, що відносяться до дисципліни, способи розгляду і вирішення проблем, знання з історії предмету і сучасних досягнень в ній і т.д. Тут теж для розробки задовільного навчального плану потрібно провести ретельний аналіз з точки зору визначення пріоритетів і потрібного рівня для кожного виду фахових знань.

Зважаючи на соціальну значущість і практичну необхідність підготовки майбутніх працівників служби цивільного захисту, ураховуючи актуальність та доцільність цієї проблеми в умовах становлення і розвитку національної системи освіти, практичне значення для соціально-економічного розвитку України, недостатню теоретичну розробку зазначеної проблеми, спробуємо розглянути сутність поняття фахової компетентності майбутнього працівника служби цивільного захисту через вивчення проблеми розвитку його особистісних якостей, пов'язавши цей процес з навчально-виховним процесом, оскільки саме він є основним видом їхньої діяльності, є об'єктом життєво важливих спрямувань, основою саморозвитку особистості.

Метою навчання у ВНЗ є забезпечення засвоєння певної сукупності навичок, умінь та алгоритмів професійної поведінки. Цей процес засвоєння відбувається під впливом ряду факторів: наочності, наявності здібностей, мотивації та системи навчання. Наочність – це легкість, з якою засвоюються знання, вміння і навички. Сукупність психічних властивостей, які забезпечують навчальну діяльність, є здатністю до навчання.

Сукупність психічних, особистісних і соціальних характеристик, які забезпечують навчальну діяльність, формуються у систему навчання. Будь-

яка професійна діяльність здійснюється людиною із використанням відповідних здібностей.

Здібності – це властивості і якості функціональних психофізіологічних систем, що забезпечують виконання професійної діяльності.

Такі здібності прийнято називати професійно важливими якостями. Таким чином, в основі вказаних якостей лежать здібності особистості, що об'єднані у систему.

Отже, професійно-важливі якості – це система професійних здібностей, тобто властивостей особистості, що сформовані у процесі професійної підготовки і забезпечують успішне виконання діяльності. Професійно-важливі якості включені у структуру особистості, відрізняються відносною стабільністю, мають певний діапазон індивідуальних відмінностей та більшість із них у тій чи іншій мірі піддаються компенсації [15]. Для різних видів діяльності необхідними є різні системи професійно-важливих якостей.

Здібності, що проявляються у різних видах діяльності (довготривала пам'ять або аналітичне мислення), виступають як всезагальні професійно-важливі якості і проявляються у будь-яких професіях. Здібності, що проявляються у конкретних професіях, є спеціальними.

Вузкоспеціальні якості, які необхідні для виконання конкретної спеціальності (професійна спостережливість, комунікативна та фахова компетентність працівника служби цивільного захисту), називають ідентичними професійно-важливими якостями.

У контексті нашого дослідження на основі аналізу науково-педагогічної літератури нами виокремлено чинники, які впливають на формування фахової компетентності. Її змістовне наповнення зумовлюється багатьма зовнішніми чинниками: рівнем розвитку технології, науки, техніки, економіки, освіти; процесами, що відбуваються в суспільстві; суспільним замовленням, яке відображає загальний рівень суспільно-економічного розвитку суспільства, людської цивілізації загалом. Ефективність формування фахової компетентності майбутнього працівника служби цивільного захисту залежить також від внутрішніх чинників сформованості: від рівня таких особистісних якостей, як мотивація досягнення успіху, рівня самооцінки особистості.

Ефективність застосування компетентісного підходу у професійній підготовці фахівця у сфері цивільного захисту забезпечується низкою педагогічних умов. На основі аналізу та узагальнення педагогічного досвіду з досліджуваної проблеми й опираючись на дослідження В. Первутинського [19], ми об'єднали педагогічні умови формування фахової компетентності у чотири взаємопов'язаних між собою блоки.

Організаційні педагогічні умови передбачають організацію навчального процесу з метою підвищення рівня компетентності:

- визначення критеріїв та рівнів фахової компетентності;
-

- визначення груп умінь, які повинен мати компетентний фахівець;
- створення компетентнісної моделі фахівця;
- визначення цілей і завдань навчальних курсів на базі компетентнісної моделі фахівця;
- розробка компетентнісно-зорієнтованих програм фахових дисциплін, де до кожного модуля подано перелік компетенцій, що формуються через його опанування;
- визначення показників оцінювання компетентності.

Методичні умови містять:

- коригування змісту навчальних занять відповідно до цілей компетентнісного підходу;
- інтеграцію різноманітних дисциплін, спецкурсів;
- проектування викладачем навчального процесу, яке передбачає розробку змісту лекцій, практичних занять, завдань для самостійної роботи студентів з метою формування фахової компетентності;
- відображення у змісті навчання професійно спрямованої структурованої інформації проблемного характеру;
- професійно-обґрунтований вибір мотивів та цілей навчального процесу в контексті потрібної якості знань, умінь і навичок з предмету;
- виконання реальних проектних завдань та програм, спрямованих на вдосконалення професійної діяльності.

Технологічні:

- коригування відповідно до цілей компетентнісного підходу контрольньо-оцінювальних підходів до результатів навчання;
- використання практико-орієнтованих технологій, інтерактивних форм і методів навчання, підбір технічного оснащення занять;
- застосування міжпредметних зв'язків.

Акмеологічні (психолого-педагогічні) містять:

- створення системи стимулювання та мотивації: посилення інтересу до вдосконалення і формування фахової компетентності;
 - оптимальний підбір матеріалу з метою зміцнення всіх складових мотивації (потреб, інтересів, емоцій);
 - добір відповідних навчальних матеріалів, що мають творчий характер, стимулюють розумову активність студентів;
 - стимулювання самостійного опанування знань;
 - заохочення до розвитку творчої ініціативи у комунікативній діяльності;
 - створення атмосфери співпраці та співтворчості між усіма учасниками освітнього процесу;
 - формування відповідних професійних цінностей щодо відповідальності за результати праці, особистісного сприйняття
-

- професійних проблем і завдань;
- формування комунікативності особистості, її здатності до відкритого спілкування, налагодження міжособистісних стосунків, формування критичного підходу майбутніх фахівців у процесі спілкування як до самого себе, так і до своїх висловлювань, рівня й якості свого мовлення, а також до таких самих показників професійної діяльності ділового партнера;
- формування функціональних професійних знань і вмінь;
- опанування у професійній діяльності сучасних технологій особистісного впливу на якість майбутньої діяльності.

Отже, маємо підстави стверджувати, що існуючий вітчизняний і зарубіжний досвід розвитку педагогічної думки свідчить про актуальність потреби у розробці теоретичних основ та практичних шляхів формування фахової компетентності майбутнього працівника служби цивільного захисту. Проте, залишається багато невивчених аспектів цієї проблеми, зокрема, при підготовці спеціалістів такого профілю. Так, недостатньо висвітлено чинники, які впливають на формування фахової компетентності, недостатньо уточнено категоріальний інструментарій і педагогічні умови формування фахової компетентності тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев А. Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-педагогического анализа / А. Л. Андреев // Педагогика. – 2005. – № 4. – С. 19–27.
 2. Антипова В. М. Компетентностный подход к организации дополнительного педагогического образования в университете / В. М. Антипова, К. Ю. Колесина, Г. Р. Пахомава // Педагогика. – 2006. – № 8. – С. 57–62.
 3. Байденко В. И. Болонский процесс: проблемы, опыт, решения / В. И. Байденко. – М., 2006. – 111 с.
 4. Бершадский М. Е. Компетенция и компетентность: сколько их у российского школьника? / М. Е. Бершадский // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 136–143.
 5. Бібік Н. М. Компетентністний підхід до презентації освітніх результатів / Н. М. Бібік // Школа І ступеня: теорія і практика : зб. наукових праць Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2004. – Вип. 10. – С. 24–37.
 6. Бібік Н. М. Компетентністний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік // Компетентністний підхід в сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. Овчарук О. В. – К., 2001. – 111 с.
 7. Доклад международной комиссии по образованию, представленный
-

-
- ЮНЕСКО «Образование: сокрытое сокровище». – М. : ЮНЕСКО, 1997. – 65 с.
8. Заблоцька О. С. Компетентністний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз [Електронний ресурс] / Заблоцька О. С. – Режим доступу : eprints.zu.edu.ua/2473/1/63-68.pdf.
 9. Зеер Э. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования / Э. Зеер, Э. Сыманюк // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С. 24–28.
 10. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И. А. Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.
 11. Кобильник Т. П. Компетентністний підхід при вивченні «математичної інформатики» у педагогічному університеті [Електронний ресурс] / Т. П. Кобильник. – Режим доступу : <http://www.nbuu.gov.ua/e-journals/ITZN/em2/content/07ktrpura.html>.
 12. Компетентностный подход // Реферативный бюллетень Российского государственного гуманитарного университета. – М., 2005. – 27 с.
 13. Кремень В. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти / В. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 431 с.
 14. Лежнина Г. В. Компетентностный подход: теоретический анализ понятия [Електронний ресурс] / Г. В. Лежнина. – Режим доступу : <http://www.eduhmao.ru/info/1/3760/83683>.
 15. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Наука, 1996. – 285 с.
 16. Нестеров А. В. Контроль и оценка знаний обучаемых в системе управления качеством образования : автореф. на соиск. ученой степени канд. пед. наук / А. В. Нестеров. – СПб., 2004. – 21 с.
 17. Образовательный стандарт высшей школы: сегодня и завтра / под ред. В. И. Байденко, Н. А. Селезнева. – М., 2001. – 243 с.
 18. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О. В. Овчарук // Компетентністний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К., 2004. – 111 с.
 19. Первутинский В. Г. Современные подходы к развитию профессиональной компетентности студентов : монография / В. Г. Первутинский. – СПб., 2002.
 20. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. І. Пометун // Компетентністний підхід у сучасній освіті. Світовий підхід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. – Київ, 2004. – 111 с.
 21. Пометун О. І. Запровадження компетентнісного підходу – перспектив-
-

- ний напрям розвитку сучасної освіти [Електронний ресурс] / О. І. Пометун // Вісник. – 2004. – № 22. – Режим доступу : <http://www.visnykOiatp.org.ua>
22. Присяжная А. Ф. Прогностическая компетентность преподавателей и обучаемых / А. Ф. Присяжная // Педагогика. – 2005. – № 5. – С. 71–78.
 23. Раков С. А. Математична освіта: компетентнісний підхід з використанням ІКТ : [монографія] / С. А. Раков. – Х. : Факт, 2005. – 360 с.
 24. Селевко Г. Компетентности и их классификации / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–143.
 25. Субетто А. И. Онтология и эпистемология компетентностного подхода, классификация и квалиметрия компетенций / А. И. Субетто. – СПб. – М., 2006. – 72 с.
 26. Формирование общеевропейского пространства высшего образования. Задачи для Российской высшей школы. – М., 2004. – 356 с.
 27. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М. : Изд_во МГУ, 2003. – 416 с.
 28. Компетентність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Компетентність>.
-